

Van de 18de-eeuwse achterglasschilderijen zullen er zeker heel wat vernield zijn, maar te oordelen naar het aantal nog bestaande en bekende exemplaren moet de produktie niet zo heel groot zijn geweest. In de 19de eeuw echter ligt het zwaartepunt van het maritieme achterglasschilderij in Vlaanderen, waar eerst Oostende en naderhand Antwerpen de grote produktiecentra zullen worden. In vorige eeuwen was het achterglasschilderij in deze gebieden zeker niet onbekend want de importschilderijen vonden er gretig aftrek. Maritieme schilderijen werden uitsluitend in havensteden voortgebracht. De eerste duidelijke sporen hiervan dateren uit 1805. In het Nationaal Scheepvaartmuseum wordt een schilderij uit dit jaar bewaard dat gemonogrammeerd is met de letters W.W.

Het schip is niet in profiel maar onder een driekwartshoek afgebeeld. Het is bewezen dat deze W.W. een zekere Wenzeslaus Wieden was, dit aan de hand van meerdere andere, voluit gesigndeerde schilderijen en uit de officiële bevolkingsregisters. Bij de burgerlijke stand te Oostende staat deze Wenzeslaus Wieden als glashandelaar genoteerd in 1802 en in 1804. Zijn echtgenote was de Vlaamse Joséphine Thérèse Vermeire. Het schilderij uit 1805 werd dus te Oostende geschilderd, want Wieden woonde er tot zijn overlijden op 29 september 1814. Hoe, wanneer en waarom deze glashandelaar in Oostende verzeild raakt is niet bekend. Wenzeslaus Wieden werd geboren in 1769 te 'Langemo' - bedoeld is Langenau in Silezië, vandaag Skalice bij Böhmisches Leipa (Ceska Lipa) in Tjechoslowakije, halfweg tussen het Duitse Görlitz en Praag. Langenau (Skalice) was bekend als een glascentrum waar met het verval van de bekierschilderij in de 17de eeuw, het achterglasschilderen tot ontwikkeling kwam tot het omstreeks 1890 uitstierf. Van Wenzeslaus Wieden zijn meerdere gesigndeerde schilderijen bekend en ze zijn alle van goede kwaliteit. Zij verraden een zeker tekentalent en een vaardig penseel. In de verzameling van het Nationaal Scheepvaartmuseum berust een werk uit 1803, een merkwaardig verhalend schilderij met een uitgebreide verklarende tekst, betrekking hebbend op een kleine zeeslag die op de rede van Oostende geleverd werd op 16 mei 1808. Een ander mooi werk van Wieden is een schilderij uit 1812, getiteld 'The great admiral Nelson'. Het stelt een manoeuvrerende vloot voor waarbij de 'Tiger' en de 'Victory' van Nelson te onderscheiden zijn. Wenzeslaus Wieden schilderde zijn schepen op een uitstekende wijze en zijn werk is zeker niet als massaproduct te beschouwen zoals de volkschilderijen op het platteland. Hij schiep wel degelijk zelfstandig werk. Zijn kunst is die van een hoogstaand dilettant wiens schilderijen ver boven de volkskunst uitstijgen. Op zijn overlijdensakte staat dan ook vermeld dat hij 'schilder' van beroep was. Hij was tevens de voorloper en de vader van de 19de-eeuwse Vlaamse kunst van het maritieme achterglasschilderen.

Nog tijdens het leven van W. Wieden kende het achterglasschilderen al meerdere beoefenaars te Oostende. Een van hen was een zekere François Laurent Meseure. Van deze schilder met een Frans klinkende naam zijn noch de geboorteplaats noch zijn overlijdensjaar of -plaats bekend. Geboren in 1772 woonde hij te Oostende en zijn naam komt in de bevolkingsregisters van de stad voor in 1803 en 1806. Zijn echtgenote was Isabella, Claire Vergauwe, blijkbaar een Vlaamse. Van deze François Meseure zijn eveneens meerdere schilderijen bekend. Het oudste gesignd en gedateerd 1808.

Het thema heeft betrekking op een historisch feit, namelijk de tocht van een Frans eskader naar San Domingo in 1802 met Charles Magon als vice-admiraal. Het werk van Meseure bewijst in ieder geval dat hij geen beginneling was en dit blijkt ook uit zijn andere werken. Toch schijnt Wieden een meer geroutineerd schilder geweest te zijn. Steunend op de herkomst van Wieden en de rol die het achterglasschilderen in zijn land speelde mag wel aangenomen worden dat de Sileziër de gangmaker van het Oostendse achterglasschilderen geweest is en Meseure een navolger.

Het is niet bekend hoe lang Meseure te Oostende werkte. Van hem zijn nog andere werken bekend. Het Nationaal Scheepvaartmuseum bezit een schilderij gemonogrammeerd F.M. Het stelt de Engelse vloot bij Cadix voor.

Een feit is dat zowel zijn werken als die van Wieden in de smaak moeten zijn gevallen en dat zij nagevolgd werd. De eerste nawijsbare opvolger was Petrus Weyts die later als de voornaamste Vlaamse achterglasschilder mag worden beschouwd. Petrus Cornelius Weyts werd te Gistel, een tiental kilometer van Oostende, geboren op 4 januari 1799. In 1824 huwde hij te Oostende en op zijn huwelijksakte staat hij vermeld als 'schilder'. Hiermede werd bijna zeker 'kunstschilder' bedoeld, want op dat ogenblik maakte Petrus Weyts al achterglasschilderijen. Nochtans blijft de mogelijkheid open dat hij gewoon het ambacht van schilder uitoefende, en daarbij achterglasschilderijen maakte uit liefhebberij. Zijn oudst gedateerd schilderij draagt het jaartal 1824 en is getiteld 'De haven van Oostende'. Een blik op het schilderij is voldoende om vast te stellen wie zijn inspirator was : W. Wieden.

Er zijn nog meer havengezichten van Oostende. Een ervan bevindt zich ook in het Nationaal Scheepvaartmuseum en dateert uit dezelfde periode. Weyts blijkt in die tijd al een produktief schilder geweest te zijn. Van het zelfde thema bestaan nog meerdere andere schilderijen in privéverzamelingen. Petrus Weyts is ook veel verschuldigd aan F. Meseure. Het schilderij van 1808 van F. Meseure werd door Petrus Weyts herhaaldelijk gekopieerd. Zo identiek dat men ook weer moet aannemen dat het werk van Meseure in zijn bezit moet zijn geweest.

Petrus Weyts heeft te Oostende nog meer schilderijen voortgebracht en niet zelden vermeldt hij dat bij zijn signatuur. Bij andere doet hij dit niet maar zowel het onderwerp als de datering wijzen er op dat hij ze in Oostende geschilderd heeft. Oostende was echter maar een kleine havenstad met een beperkt scheepvaartverkeer. Uiteraard kon ook de klan tenkring van Weyts niet zo heel groot zijn. Na de Belgische revolutie van 1830 steeg de scheepvaartbedrijvigheid op een merkwaardige wijze te Antwerpen en dat moet Weyts niet ontgaan zijn. Ongetwijfeld waren in deze grote haven meer mogelijkheden aanwezig voor een beroepsschilder die zich uitsluitend op maritieme onderwerpen gespecialiseerd had. Petrus Weyts nam dan ook het besluit te verhuizen en in 1838 vertrok hij met zijn gezin naar Antwerpen. In dit jaar eindigt de Oostende-periode van Petrus Weyts. Hiermede wil echter niet gezegd zijn dat het achterglasschilderen te Oostende uitgestorven was. Ontegenzeggelijk Oostends werk zijn de schilderijen van de monogrammist P.N. van wie ieder verder gegeven ontbreekt. De schilderijen die tot nu toe bekend zijn, waarvan enkele in het Nationaal Scheepvaartmuseum te Antwerpen, staan alle in verband met Oostendse schepen. Er zij op gewezen dat de schepen op deze schilderijen op de stuurboordzijde afgebeeld zijn, zoals bij P.N. meestal het geval is. Nieuw op zijn schilderijen is de achtergrond. Aan de horizon ontwaart men de Vlaamse kust met links de stad Oostende en rechts de stad Nieuwpoort. P.N. kopieerde ook naar prenten zoals o.m. het geval was met deze van het treffen tussen het Engelse fregat H.M.S. 'Shannon' en het Amerikaanse fregat U.S. 'Chesapeake' in 1813. Zijn schilderijen bewijzen echter dat hij een vaardig kunstenaar was. Na het vertrek van de familie Weyts naar Antwerpen was P.N. niet de enige die op glas bleef schilderen. Een andere was E. Devriese wiens naam niet in de bevolkingsregisters van Oostende teruggevonden werd. Het is zo goed als zeker dat hij geen beroepsschilder was. Indien hij geen Oostendenaar was, moet hij toch niet ver uit de buurt hebben gewoond en in nauwe relatie met de Oostende vissers gestaan hebben.

In het Heemkundig Museum 'De Plate' te Oostende wordt van deze Devriese een schilderij bewaard. In hetzelfde museum is nog een ander schilderij te zien gesigneerd door een E. Vaneste waarover verder niets bekend is.

Verder bewijzen van de activiteit van Oostendse achterglasschilders zijn er voorlopig niet. Het lijkt erop dat omstreeks 1870 deze kunstuiting in die stad uitgestorven was. (...).

J. VAN BEYLEN

* Gedeeltelijke overname, met toestemming van auteur en redactie, uit het tijdschrift der Stad Antwerpen. "ANTWERPEN", jaargang 27, nr. 2, juni 1981, blz. 96-106.

KURSAAL = ELEFANTENHAUS

Iedere Oostendenaar, die tot de 3e generatie behoort, de meer dan 3 x 20, zal zich nog wel herinneren dat de Heer Porta in een zitting van de gemeenteraad, eind 1933, het toen splinternieuwe Thermengebouw, dat nu gedemodeerd wellicht op opruiming ligt te wachten, bestempelde met de klassiek geworden benaming "de witte olifant".

Met het gebruik van deze term wilde hij de Oostendse bevolking er op wijzen, dat de uithaling van het Thermengebouw wel eens een bodemloos Danaïdenvat zou kunnen worden en dat de brave medeburgers zouden opgeroepen worden om via verhoogde stedelijke belastingen het deficit van de Thermes goed te maken.

Sindsdien zijn er bijna 50 jaren verstreken. Oostende heeft intussen al "Olifanten" van divers coloriet en formaat gekend, die allen zich te goed konden doen aan de milde ruif van het stadsbudget.

Als locale politicus, zeker ook geïnteresseerd in de historiek van de stad zal de heer Porta wellicht wel geweten hebben, dat hij niet de eerste was geweest om een stadseigendom met deficitaire exploitatie te betitelen met de term "olifant". Hij relanceerde als het ware een benaming die in het laatste kwart van de 19e eeuw furore had gemaakt en de vroeger algemeen verspreide "Verloren Kost" op pittige wijze te Oostende verdrongen had.

Het was het Oostendse Katholieke blad "La Feuille d'Ostende" dat in mei 1879 in zijn niet aflatende campagne tegen het Kursaal gericht, zich voor het eerst van deze beeldspraak bediende. "L'éléphant du Kursal dévore tout" zo kon men in het blad lezen. Het symbool van de zich volumineus volvretende olifant was hiermede geschapen en maakte **carrière** om in pejoratieve zin het Kursaalgebouw aan te duiden.

Niet alleen de Katholieke partij maakte van deze, aan het dierenrijk ontleende, beeldspraak gebruik. Zoals uit het artikel van de Heer Verlonje, "Duits Foto-album 1914-1918" in het septembernummer van "De Plate" onlangs gepubliceerd, blijkt, hebben ook de Duitsers, tijdens de eerste bezetting, de term "Elefantenhaus" aangewend om het Kursaal aan te wijzen.

Met deze korte bijdrage is een antwoord gegeven op een reeks vaak gehoorde vragen; hoe kwamen de Duitsers ertoe het Kursaal Elefantenhaus te noemen, van waar is die benaming afkomstig, wanneer en door wie werd deze benaming in het leven geroepen ?

D. FARASYN